

הרב יהודה הלוי עמיחי

קריאת התורה בליל שמחת תורה

שאלה

מה יעשו חיילים שלא יוכלו לקרוא בתורה בשמחת תורה את פרשת 'וזאת הברכה', בגלל פעילות מבצעית (מ-6.00 עד 18.00)? אימתי יקראו - האם בליל שמחת תורה או בהזדמנות אחרת, כגון ב'שבת בראשית'?

א. קריאת התורה בשמחת תורה

דין קריאת התורה בשמחת תורה הוא השלמת פרשיות התורה, וזה חלק ממנהג בבל¹, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' תפילה פי"ג ה"א), וזו לשונו:

המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשניה אלה תולדות, בשלישית ויאמר ה' אל אברם, וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות, ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים ואינו מנהג פשוט.

הרמב"ם מתאר שהיו שני מנהגים לסיום התורה: מנהג ארץ ישראל - השלמת קריאת כל התורה במשך שלוש שנים, ומנהג בבל - לאחר קריאה שנתית. סיום הקריאה נקבע לחג הסוכות, והרמב"ם (שם, הי"ב) ביאר שכוונתו ליום האחרון של סוכות: וביום טוב אחרון קורין כל הבכור ומפטירין ויהי ככלות שלמה, ולמחר קורין וזאת הברכה.

כאשר עשו שני ימים טובים של גלויות, התקנה הייתה לקרוא ביום טוב האחרון את 'וזאת הברכה', אבל מאז חזרנו לארץ ישראל ואנו חוגגים רק יום אחד בסוף סוכות, תיקנו שהקריאה תהיה בשמיני עצרת, חג שגם הפך להיות שמחת תורה ובו השלימו את התורה.

רבנו מנוח (לרמב"ם שם, הי"ב) כתב:

ולמחר קורין וזאת הברכה וכו' - לכבוד משה רבינו ולכבוד התורה תקנו שסדר וזאת הברכה לא יהיה נקרא בשבת אלא יהיה מיוחד ליום אחרון של חג שהוא יום שמחה יתירה וקראוהו יום שמחת התורה. ונהגו בכל מקומות של ישראל לעשות ביום ההוא סעודות גדולות ומיני מעדנים לכבוד סיום התורה.

1. ע"י בספרו המצוין של אברהם יערי, תולדות חג שמחת תורה, הוצאת מוסה"ק, פ"א. שהרחיב בסוגיה זו.

העולה לנו שקריאת 'וזאת הברכה' מקבילה לקריאת התורה בכל שבת ושבת, אלא שעשו תקנה מיוחדת שלא לקרוא אותה במסגרת פרשיות שבתות השנה, אלא ביום טוב אחרון של סוכות.

ב. קריאת התורה בלילה

לעומת הקריאה ביום שהונהגה כבר מתקופה קדומה ביותר, והתפשטה בכל ישראל, חודשה עוד קריאה בליל שמחת תורה. קריאה זו הופיעה לראשונה במנהגי ר"י טירנא,² ולא הוזכרה כלל אצל חכמי ספרד ולא בארצות המזרח. רוב הקהילות שנהגו בקריאת ליל שמחת תורה, קראו בלילה פרשיות 'נדרים', שכן נהגו לנדור כספים לשמש בית הכנסת ולצורכי ציבור. זו לא הייתה קריאה רציפה במקום אחד, אלא קריאה שהיא בדילוגים לפי 'ברכות' המוזכרות בתורה בכמה ספרים.³ היו מקומות שקראו בהם בלילה לכל הכהנים והלוויים, והיו שקראו בהם לגבירים ולנגידים. היו מנהגים שונים בנושא קריאת התורה בליל שמחת תורה, וה'חיי אדם'⁴ כתב שיש נוהגים לקרוא ולברך ויש שלא נוהגים כלל לקרוא. אדרבה, בקהילת אה"ו (אלטונה, המבורג וואנדסבק) כתבו 'אבל בשום פנים אל יקראו נדרים מתוכם'. אפילו הקהילות שקראו בליל שמחת תורה בפרשת 'וזאת הברכה', היו קוראות שוב את הקריאה ביום.

העולה שכל הקריאה בליל שמחת תורה לא הייתה ממצוות היום וממנהגיו, אלא ריבוי שמחה וכבוד תורה, או שכייון שהוציאו ספרי תורה - קראו בהם כדי שלא תהא הוצאת הספרים ללא תועלת. בכל אופן קריאת הלילה אינה שייכת לקריאת סיום התורה.

ג. קריאת התורה בשחרית

קריאת התורה ביום היא תקנה קדומה והיא הייתה נהוגה בשחרית, וכפי שנאמר בברייתא שמובאת בגמרא (מגילה לא ע"ב): 'מקום שמפסיקין בשבת בשחרית שם קוראין במנחה'. על עצם התקנה נאמר שהיא תוקנה על ידי משה רבנו ע"ה, וכפי שכתב הירושלמי⁵ והביאה הרי"ף (מגילה דף כג ע"ב מדפי הרי"ף): 'משה תיקן לישראל שיהיו קורין בתורה בשבתות וביו"ט ובר"ח ובחולו של מועד', והרמב"ם מדגיש (הל' תפילה פי"ב ה"א) 'בשחרית': 'משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית'. ועל כך העיר ה'כסף משנה':

ומה שכתוב בקצת ספרי רבינו בשחרית אשבת נמי קאי, כלומר שבת בשחרית דוקא תיקן משה.

2. תחילת המאה החמש עשרה, עיין בספר תולדות חג שמחת תורה פ"כ.
3. ר' אפרים זלמן מרגליות מזכיר בפירושו רק שלוש פרשיות כאלו: פרשת ויכלו (בראשית ב, א-ג), פרשת המלאך הגואל (בראשית מח, יז-טז) וברכת כהנים (במדבר ו, כד-כו), ואת השאר הוא כולל במילים 'ופסוקים אחרים של ברכה' (עי' יערי שם, עמ' 195, ושם עוד רשימות רבות).
4. חיי אדם, סי' קנב סעי' ז.
5. ירושלמי, מגילה פ"ד ה"א.

אנו לומדים שתקנת משה רבנו ע"ה הייתה דווקא בשחרית, ולא בערבית שלפניה ולא במנחה שלאחריה. אדרבה, כיוון שקריאת התורה רמוזה בגמרא (שם) בדברי הפסוק (שמות טו, כב): 'שלשת ימים ולא מצאו מים' - מכאן שהקריאה היא רק בימים, ואם כן מוכח שקריאת התורה שתוקנה לישראל אין יוצאים בה ידי חובה אלא ביום. ובספר שיעורי הגרי"ד סולוביצ'יק⁶ כתב שהרמב"ם דייק שקריאת התורה שייכת לתפילת השחר. מכאן נראה שקריאת התורה שתוקנה ליום שמחת תורה - עיקרה הוא ביום ולא בלילה. כאשר התקינו שבשמחת תורה קורין את הפרשה לסיום התורה, תיקנו כעין עיקר התקנה שיש לקרוא רק ביום ולא בלילה. קריאת התורה בלילה היא קריאה של שמחה, אבל אין לקריאת הלילה שייכות לתקנה של קריאת התורה להשלמת התורה. בשו"ת מהרש"ם⁷ כתב שמותר לקרוא בתורה בשעת הדחק בלילה, וראיתו מנשים שעולות למניין שבעה. מכאן שאין זה מצווה 'שהזמן גרמא', שאם היה הזמן גרמן, כיצד עולות למניין שבעה? אבל המעיין בנאמר במסכת סופרים⁸ יראה שנכתב שם: 'שהנשים חיבות לשמוע קריאת ספר כאנשים', והמהדיר הביא שם⁹ מדברי היעב"ץ¹⁰ והחיד"א¹¹ שהביטוי 'חייבות' - אין פירושו חיוב אלא מנהג טוב, כיוון שנהגו לתרגם כדי שנשים תלכנה לשמוע, אבל אין חיוב על נשים לקרוא בקריאת התורה. וכן כתב 'ערוך השלח'¹² שאין חיוב גמור, אלא חיובן הוא כעין חיוב התינוקות, שאין לך 'זמן גרמא' יותר מזה. אם כן קריאת התורה אינה חובה הלכתית, מכיוון שהיא מצוות עשה 'שהזמן גרמא', ובלילה פטורים ממצוות קריאת התורה. אפילו אם נאמר כדעת המהרש"ם שיש חיוב בלילה, עדיין קריאת התורה נחשבת כמצווה שה'זמן גרמא' מצד עצם היום, שיש לו תאריך מסוים.¹³ על כן צדקו דברי המאירי¹⁴ שמה ששנינו 'הכל עולים למניין שבעה' - היינו כשלא היו מברכים העולים האמצעיים, ורק העולה הראשון והאחרון היו מברכים, ולכן נשים הצטרפו למניין שבעה, שאין הן חייבות בקריאת התורה, וכפי שכתב:

אבל עכשו שכלן מברכין אין אשה קוראה כלל, וכן הדין נותן שהרי היאך תברך והיא פטורה.

אנו לומדים שאישה פטורה מקריאת התורה שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא. ממילא ראייתו של המהרש"ם נדחית, ואין הוכחה שאפשר לקרוא בלילה. ה'משנה ברורה'¹⁵ כתב

6. שיעורי הגרי"ד על ענייני ציצית והלכות קריאת התורה (תשס"ג) עמ' קלה, ומבית מדרשו של הרב עמ' יח.
7. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' קנח, הובא בדעת תורה סוף או"ח.
8. מסכת סופרים, פי"ח ה"ד, מהדורת קרן רא"ם.
9. שם, הערה 67.
10. מור וקציעה, סי' רפב.
11. כסא רחמים, על מס' סופרים.
12. ערוך השלח, סי' רפב סעי' יא.
13. כבר נחלקו בכך הראשונים בקידושין לט.
14. מאירי, מגילה כג ע"א.
15. משנ"ב, סי' רפב ס"ק יב.

שנשים יוצאות מבית הכנסת בשעת קריאת התורה,¹⁶ משמע שאין חיוב על הנשים לשמוע, ואין זו מצוות עשה שלא הזמן גרמא. לאור הנ"ל נראה שקשה לסמוך על דברי המהרש"ם, ובייחוד שהתקנה הייתה בשחרית, לדעת הרמב"ם, קשה להקל לשנות ולקרוא בלילה.

ד. קהילה שלא קראה בתורה בשבת

בהקשר למקום שביטלו בו קריאת התורה שבת אחת, כתב ה'משנה ברורה' (סי' קלה ס"ק ז):

"א דאם בטלו פרשת ויחי אין לקרותו עם פ' שמות כי כשקורין ב' סדרות צריך לקרותו חד גברא מסוף סדרא ראשונה לתחלת סדרא שניה כדי שיהיו מחוברין, וזה אין נכון לעשותו בשני ספרים, וה"ה בפקודי ויקרא וכדומה, ויש חולקין וס"ל דלעולם משלימין. וכתב בשלחן עצי שטים דהנהוג כן אין מוחין בידו.

ה'משנה ברורה' הביא בתחילה את דעת מהר"ם מינ"ץ שכאשר ביטלו בבית הכנסת את קריאת הפרשה האחרונה של ספר (כגון פ' ויחי), אי אפשר להשלים את קריאתה בשבת שלאחר מכן, כיוון שזו מספר אחר (ס' שמות). וסברתו היא ש'רביעי' הוא העולה המחבר בין הפרשיות,¹⁷ וכיצד יקרא בשני ספרים (האחד מבראשית והשני משמות)? לכן אין לחבר שתי פרשיות בשני ספרים. על כך כתב בשם תשובת 'דבר משה'¹⁸ שלעולם משלימים אפילו בשני ספרים, וכפי שכתב לגבי פרשות פקודי ויקרא.¹⁹ ה'משנה ברורה' הוסיף בשם ספר 'עצי שטים'²⁰ שהנהגים להשלים בשני ספרים, אין מוחין בידם. יש להסביר שהמנהג שאחד מחבר שתי פרשיות הוא רק בפרשיות המחוברות בגלל תקנות הקריאה, אבל במקום שקוראים בגלל אונס שקרה לקהילה מסוימת, אין דין של שתי 'פרשיות מחוברות', ואין צורך ש'רביעי' יהיה מורכב משתי הפרשיות. לכן אפשר לעשות הפסקה בסוף הפרשה האחת.

לפי זה היה נראה שאם לא יקראו בשמחת תורה פרשת 'וזאת הברכה', יוכלו לקרוא בשבת בראשית גם 'וזאת הברכה' וגם פרשת 'בראשית'. אלא שאולי יש לחלק בין הדברים שאין לדמות חיבור פרשת 'פקודי' ופרשת 'ויקרא' לחיבור 'וזאת הברכה' לפרשת 'בראשית', מכיוון שבפקודי וויקרא ממשיכים באותו הספר ואין צורך לגלול, אבל אם יקראו 'וזאת הברכה' ו'בראשית', ייגרם מצב שבו יצטרכו לגלול את התורה מסופה לראשיתה, וזה בוודאי לא עושים.

אלא שאעיקרא דמילתא יש להקשות. בספר 'שערי אפרים' (שער ז אות לט) כתב:

כבר ביארנו (בסעיף ט) שאם בטלו הצבור הקריאה באונס ישלימו לשבת הבאה,

16. כפי שכתב האבודרהם, ח"א סי' ג אות מ', בשם ר"י בן גיאת.

17. עי' משנ"ב סי' רפב ס"ק ה.

18. דבר משה, סי' כ.

19. הובא בספר עיקרי הד"ט או"ח סי' ו אות יד.

20. עצי שטים, סי' ו סוף אות א.

ואם לא בטלו באונס רק שלא היה שם עשרה בשבת זה א"צ להשלים בשבת הבאה, ואם היו עשרה צריך דווקא להשלים בשבת הבאה. באור הדברים כתב ב'פתחי שערים'²¹ שרק במקום שיש חיוב לקרוא וקרה אונס, אזי יש חיוב להשלים, אבל כאשר לא חל חיוב כלל, כגון מקרה שלא היו עשרה בבית הכנסת, אזי אין חיוב להשלים בשבת שלאחריה. מקום שאין עשרה, אין שם חיוב קריאה, ולכן אין להשלים.²² לפי יסוד זה בנידון דידן אין כל מקום להשלים את הקריאה בשבת שאחריה, שכן בשמחת תורה עצמה לא היו עשרה בבית הכנסת, ולא חל עליהם חיוב לקרוא בתורה. בית הכנסת ללא מתפללים לא מתחייב בקריאת התורה, האנשים מתחייבים בקריאת התורה, ואם אין אנשים המתחייבים בקריאה כיוון שלא היו עשרה במקום אחד אלא היו מפוזרים בתפקידיהם - לא חלה חובת השלמה כלל. לפי זה אפילו אם בשבת 'בראשית' רוב המניין יהיה מחיילים אלו שלא שמעו את 'וזאת הברכה' - אין הם צריכים לקרוא שוב את 'וזאת הברכה', וקל וחומר אם החיילים היו בביתם בשבת 'בראשית'.

סיכום

א. אם אין עשרה בבית הכנסת וכל החיילים מצויים בפעילות - אין חובת השלמה כלל, לא בשמחת תורה ולא בשבת שלאחריה.
ב. אומנם נראה שאם רוצים להרבות קרואים בליל שמחת תורה, לכאורה אפשר להרבות, שהרי מנהג קרוינדוב²³ היה שקראו לכולם בלילה וביום למוחרת. הצורך בשתי קריאות היה כנראה משום שהקריאה בלילה הייתה לשמחת התורה, והקריאה ביום - להשלמת התורה. ברור שאין לקרוא בלילה את פרשת 'מעונה', ואין להעלות חתן תורה וחתן בראשית, כי לא הייתה תקנה לקרוא בתורה בלילה להשלמת התורה. אומנם גם מנהג ריבוי הקרואים בליל שמחת תורה אינו פשוט, וייתכן שיש בכך משום 'ברכה לבטלה', אעפ"י שמתכוונים לקריאת התורה, כי דיינו במה שכבר נהגו ישראל קדושים. על כן נראה 'שהבו דלא להוסיף עלן', ולא יעלו לתורה אלא כמנהג ארץ ישראל - שלושה קרואים בלבד, ודיינו בכך. הם יכולים לשמוח בשמחת התורה אף שלא יעלו לתורה, כשם שאין הם מתפללים במניין שחרית ומוסף, כיוון שהם עסוקים במצווה (הפעילות הצבאית).

אשריהם חיילי ישראל שעוסקים במצוות כלל ישראל לשמירתם ולביטחונם, וזו שמחת התורה הגדולה - שהקב"ה רוצה לראות את ישראל ערבים זה בזה ושומרים זה על זה, ובייחוד בחיילותיו של מלך, 'ויהי בישורון מלך'.

21. פתחי שערים, בספר שערי אפרים (שער ז אות לט).
22. דברי השערי אפרים הובאו גם בדעת תורה סי' קלה סעי' ב ד"ה ועין בשערי אפרים.
23. משמרת שלם הלכות ומנהגים, ווארשא תרס"א סי' מז סעי' ג.